

Iwona SOBIERAJ
Politechnika Śląska,
Wydział Organizacji i Zarządzania,
Katedra Stosowanych Nauk Społecznych

OTWARTE GRANICE – OTWARTE POGRANICZA?

Streszczenie. Od 1989 roku na polskich granicach i pograniczach zachodzą istotne zmiany. Polskie granice różnią się od siebie głównie pod względem funkcji politycznych i gospodarczych, jakie obecnie pełnią, przede wszystkim z uwagi na uczestnictwo Polski w Unii Europejskiej i Układzie z Schengen. Mieszkańcy różnych pograniczy mają także odrębny багаż doświadczeń historycznych, związanych z uwarunkowaniami z przeszłości. Czy te różnice przekładają się na odmienne postawy mieszkańców pograniczy? W artykule tym poddane zostały analizie wyniki badań zrealizowanych na polskich pograniczach od 2008 do 2010 r., celem porównania postaw mieszkańców różnych pograniczy – zachodniego, południowego i wschodniego wobec funkcji granicy, oceny sytuacji na pograniczu oraz ich otwartości na kontakty międzykulturowe bądź dystansu wobec sąsiednich narodów.

OPEN BORDERS – OPEN BORDERLANDS?

Summary. Since 1989 important changes have been hold on Polish borders and borderlands. The Polish borders differ from each other mainly regarding political and economic functions, they now performing. This is basically because of the presence of Poland in European Union and Schengen Agreement. The inhabitants of various borderlands have also other historic experiences connected with the past. Does differences transform into other attitudes of borderlands' inhabitants? In this article the results of the research on Polish borderlands from 2008 to 2010 were analyzed. The aim of the research was to compare the attitudes of the inhabitants' of various borderlands: east, west, south towards the functions of the borders, their assessment of the borderlands' situation and their openness on intercultural contact or their social distance to neighboring nations.

Wstęp

Od okresu transformacji ustrojowej na polskich granicach zachodzą nieustanne zmiany w zakresie ich roli, zasad funkcjonowania, regulacji prawnych, ruchu przygranicznego itp. Zmieniają się także pogranicza, których mieszkańcy najszybciej reagują przede wszystkim na zmiany w sferze gospodarczej (pojawiają się nowe usługi, rozwijają różne rodzaje współpracy transgranicznej), a także rozwija się współpraca w branżach turystycznej, kulturalnej i innych. Polskie granice różnią się od siebie istotnie głównie pod względem funkcji politycznych i gospodarczych, jakie obecnie pełnią, ze względu na uczestnictwo Polski w Unii Europejskiej i Układzie z Schengen. Mieszkańcy różnych pograniczy mają także odrębny bagaż doświadczeń historycznych związanych z uwarunkowaniami z przeszłości. Czy te różnice przekładają się na odmienne postawy mieszkańców pograniczy?

Opierając się na badaniach zrealizowanych w 2010 roku wśród studentów polskich pograniczy, w których opracowaniu i analizie brałam udział¹, przedstawię postawy badanych wobec roli i funkcji granic, ich ocenę sytuacji na pograniczach oraz ich otwartość na kontakt międzykulturowy. Szczególnie interesująca wydaje mi się kwestia, czy otwartość granic przyczynia się do większej otwartości mieszkańców pograniczy na kontakty międzykulturowe i powstania sprzyjających warunków do rozwoju tych kontaktów w postaci między innymi: znajomości języka narodów sąsiadujących, gotowości współpracy pomimo różnic narodowościowych i kulturowych. Takie postawy i działania mogą pozytywnie wpływać na proces przełamywania negatywnych stereotypów i uprzedzeń oraz poprawy wizerunku sąsiedniego narodu. Czy zmniejsza się dystans społeczny wobec innych w wyniku większych możliwości kontaktu?

W analizie tych zagadnień, można odnieść się do hipotezy kontaktu Gordona Allporta i postawić przypuszczenie, że tak w istocie powinno być. Jednak jeżeli uwzględnimy warunki, jakie Allport stawiał jako konieczne do spełnienia, aby kontakt wpływał na redukcję uprzedzeń, wówczas mogą się rodzić wielorakie wątpliwości. Do tych warunków zaliczył on między innymi²:

¹ W dalszej części artykułu omawiane będą wyniki tych badań, zrealizowanych pod kierunkiem prof. dr. hab. S.M. Grochalskiego i G. Baławajdra. Badania miały charakter sondażu diagnostycznego, zrealizowane zostały na próbie 468 osób, w formie ankiety audytoryjnej, na uczelniach w obszarze polskiego pogranicza zachodniego (Szczecin, Słubice), południowego (Opole, Katowice, Wrocław), wschodniego (Białystok, Lublin, Rzeszów) oraz w miastach kilku państw ościennych: Berlinie, Poczdamie, Gerlitz, Opawie, Pradze, Lwowie, Mińsku.

² G.W. Allport: *The Nature of Prejudice*. Basic Books, 1954.

- jednakowy status grup wchodzących w kontakt,
- dążenie do wspólnych celów i współzależność grup,
- kontakt usankcjonowany instytucjonalnym wsparciem,
- możliwość kontaktów nieformalnych i spontanicznych.

Wszystkie te warunki zmieniały się na polskich pograniczach wraz z transformacją ustrojową i gospodarczą. Obecnie najbardziej istotne różnice dotyczą granic zachodniej i wschodniej. Nowa rola granicy polskiej z Ukrainą, Białorusią i Federacją Rosyjską, pełniącej funkcję granicy UE jest zupełnie różna od polskich granic zachodniej i południowej, które po wejściu Polski do Strefy Schengen niemal zatraciły dotychczasowe funkcje. Specyfikę obecnego pogranicza zachodniego socjolog Janusz Mucha określił dwoma cechami: przerwaniem ciągłości społecznej i kulturowej po II wojnie światowej oraz ograniczeniem do 1989 roku kontaktów międzykulturowych i żywiołowych procesów mieszania się ludności pograniczy. W pasie przygranicznym niemal nie było ludności niemieckiej po stronie polskiej i odwrotnie³. Obecnie na tym pograniczu występuje najwyższa dynamika rozwoju współpracy gospodarczej i kulturalnej, samorządowej w ramach euroregionów oraz w wielu innych obszarach życia społecznego.

1. Granica w świadomości mieszkańców

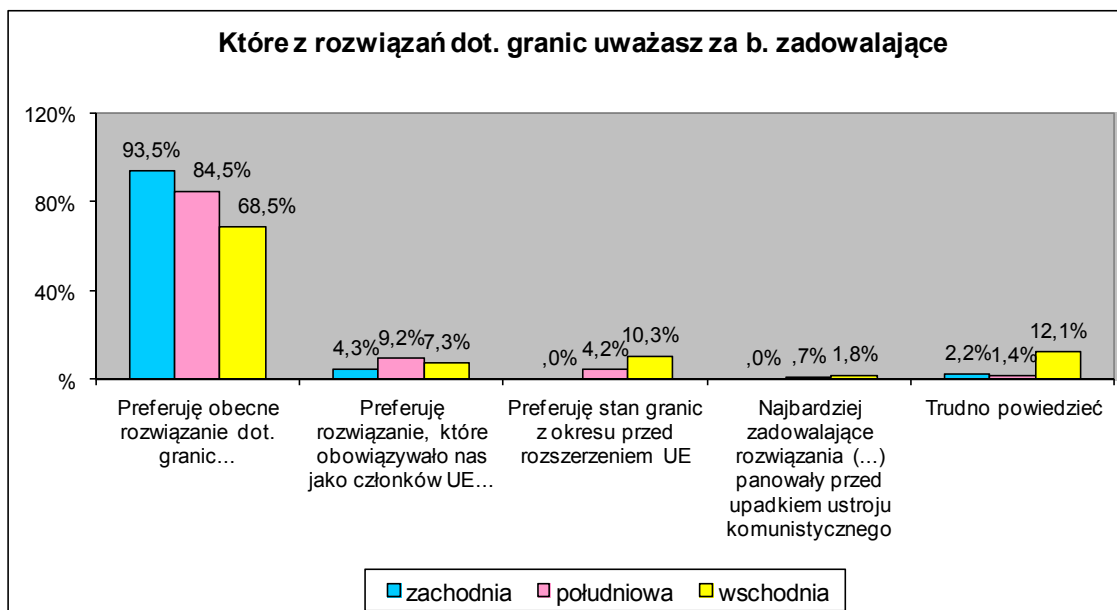
Wśród większości badanych (61,8%) mieszkańców pograniczy panowało przekonanie o istotnej roli granic, niezależnie od tego czy mieszkali oni na pograniczu zachodnim, wschodnim czy południowym. Ponad 90% respondentów uznawało, że granice w przeszłości były czynnikiem o zasadniczym znaczeniu dla państwa. Dalsze badania postaw mieszkańców pograniczy wobec obecnych funkcji granic ukazały jak zmiany te są postrzegane i oceniane przez respondentów. W ocenie tej wystąpiły istotne różnice pomiędzy mieszkańcami poszczególnych pograniczy. Najbardziej zadowoleni (95,3%) z obecnego rozwiązania dotyczącego granic są mieszkańcy zachodniego pogranicza; mniej mieszkańcy południowego (84,5%), w najmniejszym stopniu (68,5%) zadowoleni są mieszkańcy wschodniego pogranicza. Oni też najczęściej (10,3%) deklarowali, że preferują stan sprzed rozszerzenia UE. Jeżeli rozkład odpowiedzi analizujemy z uwzględnieniem narodowości, najczęściej obecny stan granic preferowali Niemcy (95,8%) i Polacy (92,2). Wśród Czechów było to 74,6%

³ J. Mucha: *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2005, s. 346.

badanych, natomiast 15% z nich deklarowało, że bardziej odpowiadał im stan sprzed wprowadzenia Schengen. Spośród mieszkańców wschodnich pograniczy poparcie dla obecnego rozwiązania było niższe – deklarowało je 59,3% Ukraińców i 48,2% Białorusinów. Ponadto, wśród tych respondentów najwięcej osób deklarowało, że preferuje stan sprzed rozszerzenia UE (28,6% Białorusinów).

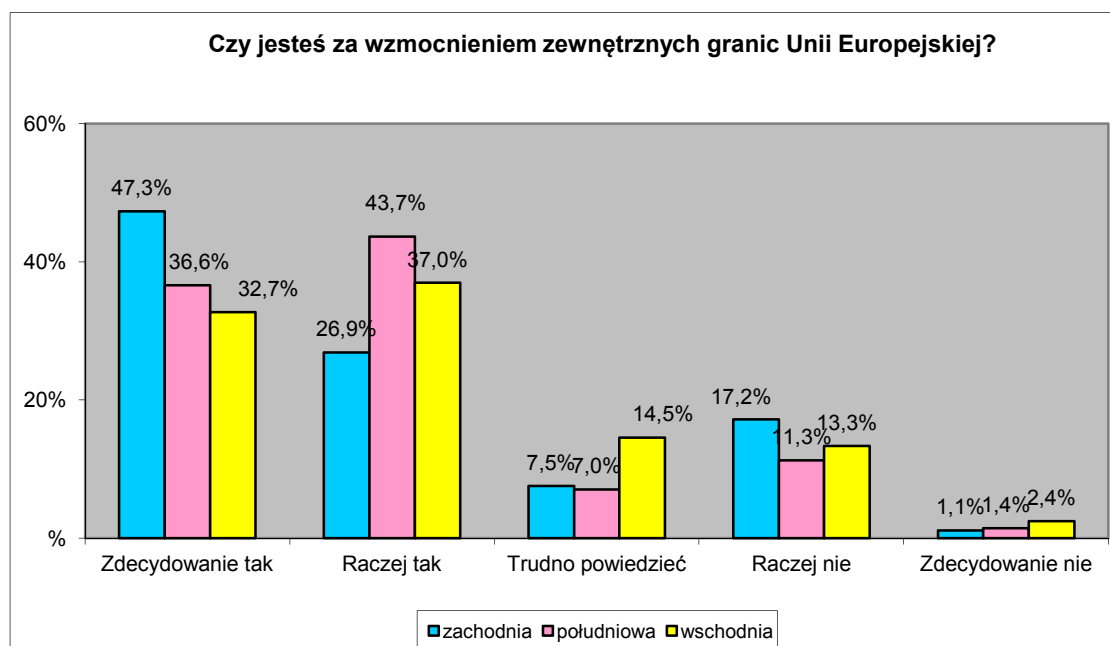
Wykres 1

Ocena rozwiązań dotyczących funkcjonowania granicy

Wykres 2

Poparcie dla wzmocnienia zewnętrznych granic Unii Europejskiej

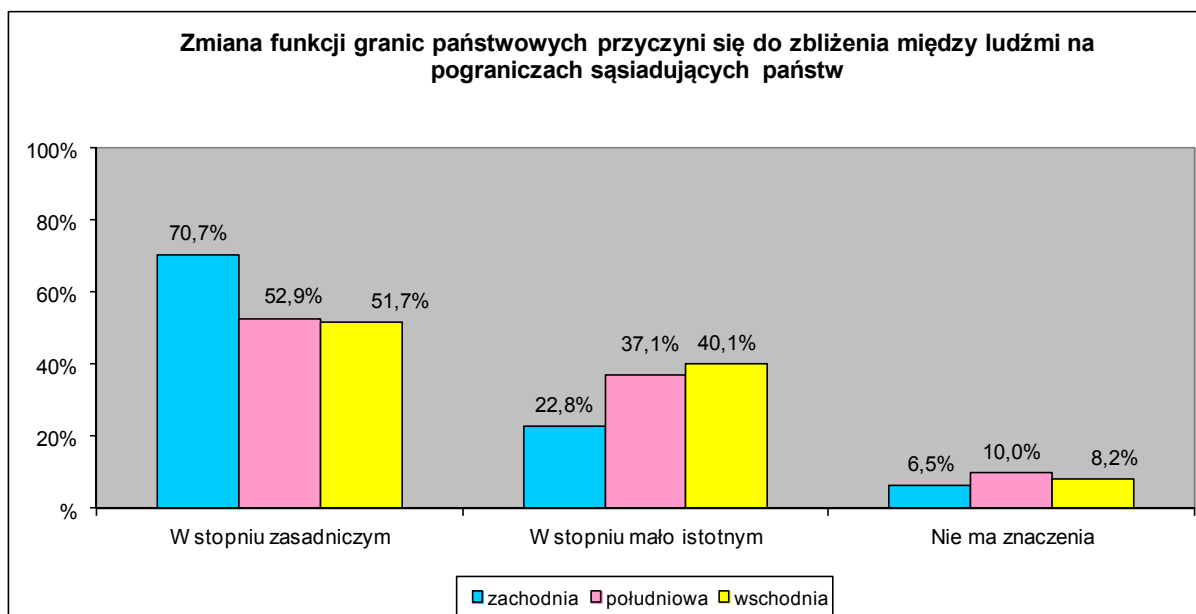
Zdecydowana większość badanych (74,5%) popierała wzmocnienie zewnętrznych granic UE. W tej kwestii opinie Polaków mieszkających przy różnych granicach były uzależnione od tego, przy jakiej granicy mieszkają. Polacy mieszkający przy granicy zachodniej popierali ideę wzmocnienia zewnętrznych granic Unii częściej (56,5%) niż mieszkający przy granicy wschodniej (33,3%).

2. Ocena wpływu granicy na relacje społeczne na pograniczach w opinii mieszkańców

Najbardziej istotne różnice pomiędzy poszczególnymi pograniczami w badaniach uwidoczniły się w kwestiach współpracy ekonomicznej oraz relacjach społecznych. Mieszkańcy zachodniego pogranicza byli najczęściej (86,7%) przekonani o zasadniczym znaczeniu zmiany funkcji granic dla współpracy gospodarczej. Natomiast mieszkańcy pogranicza wschodniego byli częściej (24,5%) niż pozostali przekonani o małym istotnym znaczeniu lub w ogóle braku jej znaczenia w tych kwestiach. Mieszkańcy zachodniego pogranicza również częściej niż pozostali (70,7%) deklarowali, że zmiana funkcji granicy wpłynie na zbliżenie między ludźmi na pograniczach i zarazem najrzadziej podzielali przekonanie o braku tego wpływu.

Wykres 3

Zmiana funkcji granic a relacje społeczne

Połowa ankietowanych podzielała przekonanie o znaczeniu otwarcia granic dla przełamania negatywnych stereotypów. Najczęściej (64,1%) przekonanie to deklarowali mieszkańcy zachodniego pogranicza, którzy najbardziej odczuwali zmiany wprowadzone przez Układ z Schengen. Podobnie mieszkańcy zachodniego pogranicza najbardziej oczekiwali ułatwień we współpracy i rozwoju kontaktów międzyludzkich po zmianie funkcji granicy. Pośród mieszkańców południowego pogranicza z opinią tą skłonnych było się zgodzić o około 20% osób. Najbardziej sceptyczni byli mieszkańcy wschodniego pogranicza, z których co czwarty nie wierzył w taką możliwość. Najczęściej pozytywnego wpływu Układu z Schengen spodziewali się Niemcy (56,5%), Polacy (36,8%) i Węgrzy (35,7%). Najbardziej wątpili w to Białorusini (11,3%), Ukraińcy (5%) i Czesi (3,4%).

3. Mieszkańcy pograniczy wobec kontaktu międzykulturowego

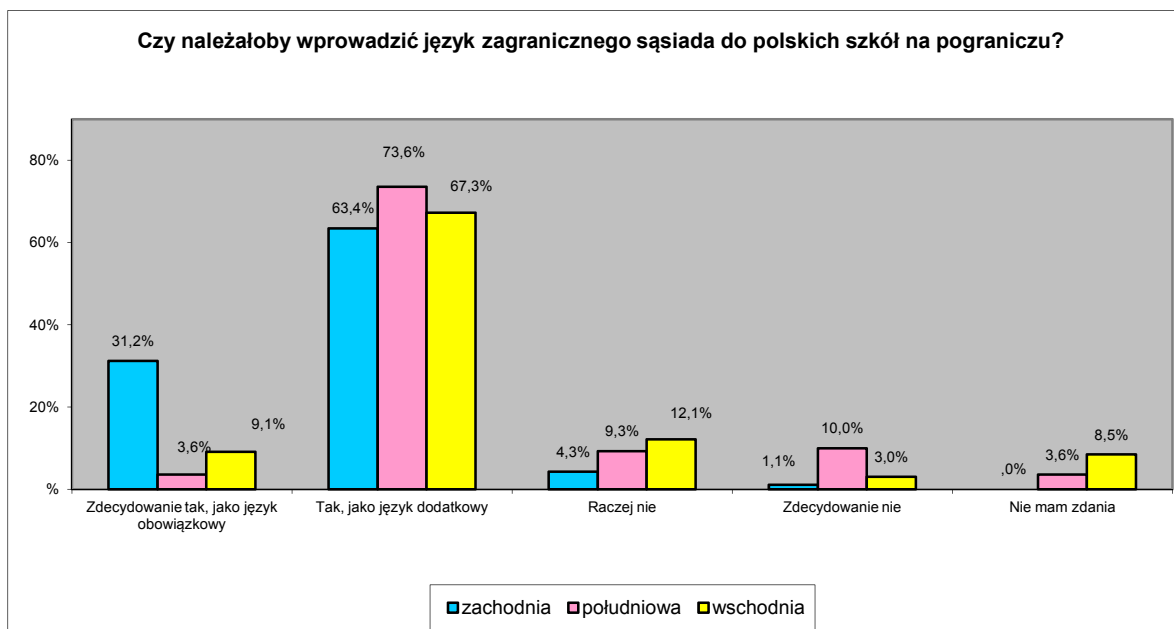
Mieszkańcy pograniczy mają potencjalną możliwość wchodzenia w kontakty międzykulturowe częściej od mieszkańców innych regionów; czy jednak z takich możliwości korzystają? W jakim stopniu są na nie otwarci? Warunkiem takich kontaktów jest przede wszystkim znajomość języka. Zapytano respondentów czy należałoby wprowadzić język zagranicznego sąsiada do szkół na pograniczu. Większość badanych chętniej widziałaby taki język jako dodatkowy (68,6%) niż obowiązkowy (12,3%). Mieszkańcy zachodniego pogranicza chętniej od pozostałych zgodziliby się na obowiązkową naukę języka sąsiada (31,2%). Na obowiązkowe nauczanie języka sąsiada najczęściej zgadzali się Niemcy (29,2%), Czesi (28,8%) i Białorusini (28,4%) częściej niż inni nie zgadzali się z tym, aby nauczanie języka sąsiada wprowadzić w szkołach na pograniczu.

W omawianych badaniach zapytano także respondentów, czy zgodziliby się na to, aby ich dziecko studiowało na zagranicznej uczelni. Ponad 65% badanych zgodziłaby się na kształcenie swojego dziecka u zagranicznych sąsiadów. W większości zgodziliby się na to mieszkańcy zachodniego pogranicza (77,8%), ale także mieszkańcy wschodniego pogranicza często wyraziliby na to zgodę (65,2%). Najrzadziej zgodziliby się na to mieszkańcy południowego pogranicza (57,9%). Zgoda na kształcenie zagraniczne była w większości motywowana chęcią nauki języka obcego (31,3%) oraz poznania innej kultury (28,7%). Dalsze przyczyny to wyższy poziom edukacji oraz perspektywa lepszej pracy w przyszłości. Najczęstszym powodem braku akceptacji dla kształcenia zagranicznego był wysoki poziom

edukacji we własnym kraju w ocenie respondentów (33,9%), kolejnym czynnikiem była odmienność systemów edukacji (22,6%), na kolejnych miejscach znalazły się odmienność kulturowa i trudności z niej wynikające.

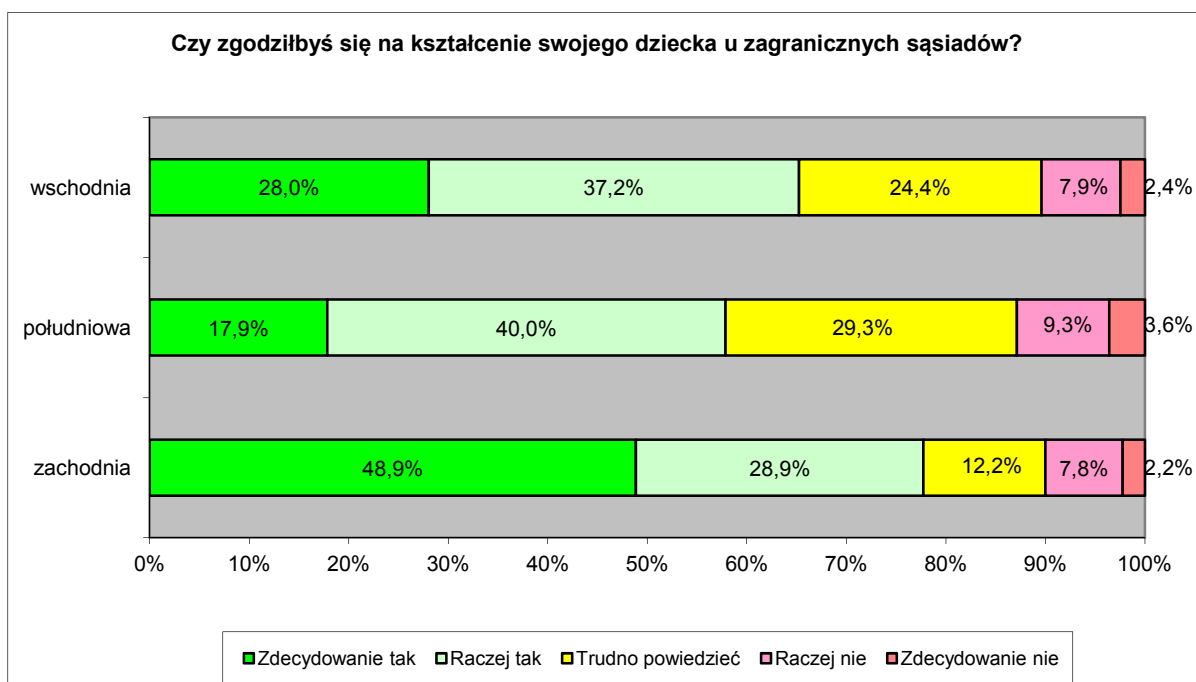
Wykres 4

Opinie na temat nauczania języka sąsiednich państw do szkół na pograniczu

Wykres 5

Zgodna na kształcenie w zagranicznych uczelniach

Abstract

The research results of the attitude of inhabitants' of the borderlands, towards the role of the border, shown that the hypothesis of Gordon Allport is true. On the borderlands were the 'conditions of contact' such as: equal status, common aims, possibility cooperation, informal contacts and political support – the openness on intercultural contact and cooperation is better, especially on the west borderland. The citizens of this borderland, both Poles and Germans, are the most pleased (95,3%) with the present situation of the borderland. Also, when it comes to the assessment of the effects of opening of the borders between the members of UE, the inhabitants of the west borderlands mostly pointed on the positive effects and expected further integration (71%). However, it is important to mention, that the openness and the readiness to start the cooperation were mostly towards the members of UE. The greatest part of the respondents of citizens of the west and south borderlands (74,5%) is in favor of strengthening of the outside borders of UE. The half of respondents agreed with the notion that it is important to open the borders in order to breaking the negative stereotypes. Mostly (64,1%) it was presented by the citizens of the west borderlands. Among the respondents living there most (83,7%) were sure that the intercultural contact are better. Among inhabitants of the south borderland about 20% less people agreed with that opinion. The most skeptical were the inhabitant of the east. Among them the half agreed with that opinion, but every fourth did not believe in such possibility. The inhabitants of the west also eagerly than others would agree to obligatory learning of neighbor's language (31,2%). Most of the others would prefer to learn it as not obligatory.